

# فحست حفظ محیط زیست

بیان و مبرم معنم انقلاب اسلامی حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی)  
درباره‌ی محیط زیست

www.ketab.ir



دفتر نشر و آرا‌گزینی آیت الله العظمی خامنه‌ای

سرشناسه: خامنه‌ای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۱۸ -  
عنوان و نام پدیدآور: نهضت حفظ محیط زیست: بیانات رهبر معظم انقلاب  
حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره‌ی محیط زیست -  
مشخصات نشر: تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۱۴۶ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۲۱۸-۰۱۲

وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا

موضوع: خامنه‌ای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۱۸ - - نظریه درباره  
محیط زیست

شناسه افزوده: انتشارات انقلاب اسلامی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ش ۲۸۷/س ۱۶۹۲ DSR

رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۸۴۴

شماره کتابشناسی: ۴۱۴۴۳۸۵



مجلس شورای اسلامی

## نهضت حفظ محیط زیست

بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای  
درباره‌ی محیط زیست

ناشر: انتشارات انقلاب اسلامی

(وابسته به مؤسسه‌ی پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی)

شمارگان: ۲۰۰۰

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۴

۸۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۲۱۸-۰۰۳-۶

نشانی: تهران، خیابان جمهوری اسلامی، خیابان دانشگاه جنوبی، کوچه‌ی عطارد، شماره‌ی ۷

تلفن: ۶۶۹۷۷۲۶۸ - ۶۶۴۱۰۶۴۹ - - تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۹۵۵۹۳۷۳۲ - ۶۶۴۸۳۹۷۵

پست الکترونیکی: [Info@Book-khamenei.ir](mailto:Info@Book-khamenei.ir) سامانه پیامکی: ۰۱۰۰۲۰۱۲۰ <http://Book-Khamenei.ir>

## مقدمه

وإلی ثمود خاتمنا قال یا قوم اعبدوا الله ما لکم من إله غیره هو أنشأکم من الأرض واستعمرکم فیها ووسوا لکم قوم «ثمود»، برادرشان «صالح» را [فرستادیم]؛ گفت: «ای قوم من! خوار پرست من کنید که معبودی جزاوبرای شما نیست! اوست که شما را از زمین آفرید و آبزی آن را به شما واگذاشت.

پروردگار مهربان، انسان را در زمین جدی کرد و مسئولیت آبادانی این کره‌ی خاکی را بردوش او قرار داد. در معاد اسلامی اهتمام ویژه‌ای به این موضوع داده شده است. درزمینه‌ی مصرف منابع طبیعی نیز تأکید فراوانی بر رعایت الگوی مصرف بهینه شده است و به سبب نسبت به اسراف در آنها نهی شده است.

در اسلام حقوق زیادی برای حیوانات قرار داده شده است که در کمتر دین و مکتبی دیده میشود.

یکی از قواعد مهم فقه اسلامی، قاعده‌ی «لا ضرر» است. بر اساس این قاعده هرگونه ضرر زدن جدی به خود یا دیگری حرام میباشد. کسی که با تخریب محیط زیست، به خود یا دیگری ضرر معتنا بهی بزند مرتکب گناه شده است.

یک مسلمان نمیتواند نسبت به محیط زیست بی تفاوت باشد و یا مرتکب کارهایی شود که به تخریب آن می انجامد.

نظام جمهوری اسلامی برپایه های محکم معارف اسلامی و مبانی مترقی حقوقی بنا شده است و بر این اساس، مسئله ی محیط زیست از مسائل اساسی و مهم محسوب میشود تا جایی که یک بند از قانون اساسی به این مسأله اختصاص داده شده است.

در اصل پنجاهم قانون اساسی آمده است:

«در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسلهای بعد باید در آن حیات اجتماعی روبه رشدی داشته باشند، وظیفه ی عمومی تلقی میگردد. از این رو فعالیت های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است.»

تأکید این اصل بر حفاظت از محیط زیست و جرم انگاری تخریب محیط زیست نقش بسزایی در حفاظت از این نعمت الهی خواهد داشت. «بر این اصل برخی از تبعات زیری بار بیش... مثل:

۱- محیط زیست سالم لازمه ی حیات اجتماعی روبه رشد نسلهای انسانی است.

۲- در جمهوری اسلامی ایران حفظ محیط زیست وظیفه ی عموم اشخاص حقیقی و حقوقی است.

۳- ایجاد هرگونه آلودگی در محیط زیست و آسیب، انسان ساخت و اجتماعی ممنوع است.

۴- تخریب غیرقابل جبران محیط زیست ممنوع است

۵- هر نوع فعالیت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی همراه با آلودگی محیط زیست ممنوع است.

۶- هر نوع فعالیت همراه با تخریب غیرقابل جبران محیط زیست ممنوع است.

۷- در جمهوری اسلامی ایران آگاه سازی و آموزش مستمر اشخاص

حقیقی و حقوقی در زمینه‌ی مباحث محیط زیست به عنوان پیش‌نیاز حفاظت از عرصه‌های زیست‌محیطی لازم است.

۸- زمینه‌سازی برای حیات اجتماعی رو به رشد نسل‌های پیاپی از طریق پاک‌نگهداشتن و پاک‌سازی محیط زیست و وظیفه‌ی نظام، برنامه‌ریزان و مجریان برنامه‌ها و فعالان مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است.

۹- لازمه‌ی تحقق این اصل، فعالیت سازمان‌یافته بین بخشی برای پیاده‌سازی موارد فوق و تدوین استانداردها و نظارت بر حسن اجرای قوانین و مقررات زیست‌محیطی و پاسخگویی به مراجعان قرائسلی، فرابخشی و فرامرزی در این زمینه با محوریت یک دستگاه حاکمیتی میباشد.

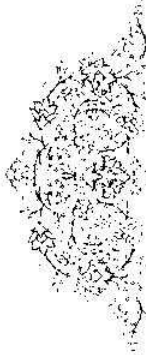
رهبر معظم انقلاب (مقام عالی) «می حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) با تکیه بر مبانی «رهبری» اساسی مترقی نظام اسلامی، از سال‌های دور دغدغه‌ی حفظ محیط زیست را داشته‌اند به حدی که گاهی بخشی از خطبه‌های نماز جمعه را در دوران حین از رهبری به این مسئله اختصاص داده‌اند.

پیگیری‌های اجرایی ایشان در دوران ریاست جمهوری و پس از رهبری برای حفاظت از محیط زیست، معظم‌له را به یکی از پاسداران دغدغه‌مند محیط زیست تبدیل کرده است.

اولین عباراتی که از ایشان در این موضوع یافت می‌شود مربوط به سال ۶۳ است و پس از آن موارد متعددی را می‌یابیم که حاکی از نگرانی شدید ایشان از صدمه دیدن محیط زیست است.

از آنجا که بر اساس اصل ۱۱۰ قانون اساسی یکی از شئون ولی فقیه، تعیین سیاست‌های کلی نظام است، ابلاغیه‌های متعددی از ایشان برای حفاظت از محیط زیست صادر شده است که برخی مستقیماً به این مسئله پرداخته است و برخی در ضمن سیاست‌های مرتبط با محیط زیست آمده است.

ایشان صرفاً به تعیین سیاست‌های کلان اکتفا نکرده‌اند و در موارد متعددی با ورود مستقیم به برخی از پرونده‌ها، از تخریب محیط زیست جلوگیری



کرده‌اند.

علاوه بر اینها تقیّد ایشان به کاشت نمادین نهال در روز درختکاری در تمام ۳۴ سال دوران ریاست جمهوری و رهبری و ایراد بیانات متعدّد در زمینه‌ی محیط زیست نشان از اهتمام شدید ایشان به این مسئله دارد. اثر حاضر با هدف انتقال دغدغه و نگرانی ایشان به مسئولان و آحاد ملت شریف و انقلابی ایران اسلامی تألیف شده است. این اثر مشتمل بر تمامی بیاناتی است که از سال ۶۳ تاکنون از ایشان صادر شده است. برخی از بیانات موجود در این اثر، تاکنون منتشر نشده است و میتواند منبع بدیعی برای نگاههای به کلام ایشان باشد.

فصل اول کتاب به بیان اهمیّت محیط زیست اختصاص دارد. رهبر معظم انقلاب با استفاده از آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) و با تکیه بر اصول اساسی به بیان اهمیّت حفاظت از محیط زیست و فواید متعدّد محیط زیست پرداخته‌اند.

در فصل دوم این اثر به باخبر رچالشها و موارد تخریب محیط زیست اشاره شده است و فصل سوم به گردآوری تمامی ابلاغیه‌های صادر شده از سوی ایشان که مرتبط با محیط زیست است، اختصاص یافته است.

فصل چهارم کتاب، مطالبات ایشان از مسئولان دستگاه‌های مختلف در زمینه‌ی حفاظت محیط زیست را دربر می‌گیرد.

در فصل پنجم به وظایف عموم مردم در این زمینه و در فصل ششم به برخی از استفتائات شرعی در زمینه‌ی محیط زیست پرداخته شده است.

امید است رهنمودهای معظم‌له باید مبنای عمل کردن قرار گیرد و ملت انقلابی نیز با مطالعه‌ی این کتاب و آشنایی با دغدغه‌ها و نگرانیهای ایشان، اهتمام بیشتری را در جهت حفظ منابع طبیعی و محیط زیست به کار بندند. ان شاء الله.

## فهرست مطالب

- فصل اول: اهمیت حفظ محیط زیست ..... ۱
- اهمیت محیط زیست ..... ۳
- اهمیت محیط زیست از نظر اسلام ..... ۳
- تفاوت بهره‌برداری از محیط زیست در فکر دینی با تفکر مادی ..... ۶
- اصلاح رابطه‌ی انسان با محیط زیست؛ از برهان‌های پیام‌آوران الهی ..... ۹
- استفاده‌ی صحیح از منابع؛ یکی از ماکهای معرفت صحیح انسان ..... ۱۰
- استفاده‌ی صحیح از منابع طبیعی و محیط زیست در زمان ظهور ..... ۱۱
- اهمیت حفظ طبیعت و محیط زیست بشری در اسلام ..... ۱۲
- عقوبت کفران نعمت در قبال طبیعت ..... ۱۳
- دیدگاه جامع اسلام درباره‌ی شیوه‌ی تعامل با طبیعت و محیط زیست ..... ۱۳
- تأکید اسلام بر محیط زیست ..... ۱۴
- تأکید قانون اساسی بر حفاظت از محیط زیست ..... ۱۴
- اهمیت حفظ مراتع و جنگلها و آباد کردن کویرها ..... ۱۵
- نیازم مبرم مردم به هوای سالم ..... ۱۵
- نقش محیط زیست در سلامتی مردم ..... ۱۶
- حفظ پوشش گیاهی؛ موجب بهبود محیط زیست ..... ۱۶
- منابع طبیعی؛ مؤثر در خودکفایی و استقلال کشور ..... ۱۶
- اهمیت حفاظت محیط زیست ..... ۱۷
- فواید و آثار توسعه‌ی درختکاری و احیای مراتع ..... ۱۸
- اهمیت بسیار بالای محیط زیست برای زندگی ..... ۱۸
- مصادیق محیط زیست ..... ۱۸

- ۱۹ خراب شدن زندگی در اثر آسیب دیدن محیط زیست.....
- ۱۹ وضعیت اسفناک محیط زیست در تهران با وجود گذشته‌ی سرسبز آن.....
- ۲۰ تعریف محیط زیست.....
- ۲۱ جنگلها برای همه‌ی مردم ایران.....
- ۲۲ اهمیت حفظ خاک.....
- ۲۲ گیاهان؛ مایه‌ی حقیقی وجود انسان.....
- ۲۳ مسأله‌ی محیط زیست؛ مسأله‌ای حیاتی نه تجملاتی.....
- ۲۴ درختکاری؛ تأمین فضای حیاتی برای انسان.....
- ۲۴ جنگلها و مراتع؛ ذخیره‌هایی طبیعی و تجدیدپذیر در صورت استفاده‌ی صحیح از آن.....
- ۲۵ مسئله‌ی محیط زیست از مسایل اصلی کشور.....
- ۲۶ بوستانها، ربه‌های تنفسی شهر.....
- ۲۶ روز درختکاری؛ روزی پر برکت در جمهوری اسلامی.....
- ۲۶ ماه درختکاری؛ ماهی پر برکت هر مجموعه‌ی انسانی.....
- ۲۹ فصل دوم: شهساز زیست محیطی ملی و جهانی.....
- ۳۱ بی‌توجهی به محیط طبیعی؛ دلیل اصلی ظهور فساد تمدنها.....
- ۳۱ کاسته شدن از جنگلها به سبب کوتاهیها.....
- ۳۱ صدمات آلودگی هوا.....
- ۳۲ بی‌توجهی برخی نسبت به حوض آب.....
- ۳۲ خیانت و جنایت برخی در از بین بردن جنگلها.....
- ۳۲ جهل انسان به اهمیت گیاه؛ عامل تخریب فضای سبز.....
- ۳۳ بی‌توجهی سرمایه‌خواهها نسبت به گیاهان.....
- ۳۳ دانش بدون اخلاق بشری؛ مهمترین عامل از بین رفتن محیط زیست.....
- ۳۴ امریکا؛ بزرگ‌ترین تخریب‌کننده‌ی محیط زیست.....
- ۳۴ بنای سیاست و صنعت دنیا بر تخریب محیط زیست.....
- ۳۵ دشمنان درجه‌ی یک محیط زیست؛ دولتهای قدرتمند و ثروتمند.....
- ۳۶ تخریب طبیعت؛ معلول نابرابریهای اجتماعی و استفاده‌ی غلط از طبیعت.....
- ۳۶ ناآگاهی و نبود سازوکار قانونی؛ عامل تخریب محیط زیست.....
- ۳۷ تضعیف منابع طبیعی نتیجه‌ی طغیان، خودخواهی و خودبینی.....
- ۳۷ چالش بزرگ جهانی از بین رفتن محیط زیست.....
- ۳۸ تخریب محیط زیست؛ ضربه‌ای به همه‌ی دنیا.....
- ۳۹ فصل سوم: ابلاغیه‌های مرتبط با محیط زیست.....



- ۴۱..... ابلاغ سیاست‌های کلی «محیط زیست»
- ۴۱..... سیاست‌های کلی محیط زیست
- ۴۴..... ابلاغ سیاست‌های کلی در مورد منابع طبیعی
- ۴۴..... ضرورت ایجاد عزم ملی برای حفظ و توسعه منابع طبیعی
- ۴۵..... ابلاغ سیاست‌های کلی در مورد منابع آب
- ۴۵..... لزوم توجه به حفظ و توسعه منابع و چرخه‌ی آب در کشور
- ۴۵..... ابلاغ سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف
- ۴۵..... نگاه جدی به حفظ منابع طبیعی و انرژی در سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف
- ۴۸..... ابلاغ سیاست‌های کلی در امور شهرسازی
- ۴۸..... توسعه شهرسازی؛ با رعایت معیارهای زیست محیطی
- ۵۱..... فصل چهارم: مسئولیت، تعهد و نگرانی نسبت به محیط زیست
- ۵۳..... وظیفه‌ی مسئولان نسبت به تشویق مردم برای حفاظت از محیط زیست
- ۵۴..... لزوم آگاه‌سازی مردم نسبت به نابودی جنگلها
- ۵۴..... سازمان محیط زیست؛ از سنگ‌های اول نظام جمهوری اسلامی
- ۵۵..... لزوم برنامه‌ریزی برای مشارکت مردم در حفاظت از منابع طبیعی
- ۵۵..... نقش برنامه‌ریزی در تأمین نیازهای کنونی و آینده
- ۵۵..... لزوم تحقیقات برای راهکارهای ایجاد فرهنگ حفاظت از محیط زیست
- ۵۶..... ضرورت کار فرهنگی برای نهادینه کردن حفاظت از محیط زیست
- ۵۶..... کم بودن معرفت عمومی در زمینه‌ی حفاظت از محیط زیست
- ۵۶..... کوتاهیها در عمل به دستورات الهی برای استفاده کردن از استعدادهای طبیعی کشور
- ۵۷..... خیانت رژیم گذشته و استعمارگران نسبت به محیط زیست و کشاورزی کشور
- ۵۸..... الگوبرداری دیگر شهرها از اقدامات محیط زیستی در تهران
- ۵۹..... نقش مدیریت شهرسازی در تقویت محیط زیست
- ۵۹..... ضرورت توجه به شهرسازی در شهرها
- ۶۰..... وظیفه‌ی دولت؛ حمایت از جنگل
- ۶۰..... سوءاستفاده‌ی برخی از نهادها از ضعف قانون در زمینه‌ی حفظ محیط زیست
- ۶۱..... ضرورت توجه به حفظ محیط زیست در آمایش سرزمینی
- ۶۲..... ضرورت توجه جدی دولت به حفظ مراتع و جنگلها
- ۶۲..... ضرورت مدیریت آب برای آباد کردن ایران
- ۶۳..... وظیفه‌ی مسئولان؛ مدیریت و برنامه‌ریزی برای جلوگیری از تخریب محیط زیست
- ۶۳..... لزوم اقدام جدی برای پایان‌زدایی
- ۶۳..... به نتیجه رسیدن طرحها با پیگیری و هماهنگی بخشها

- ۶۴ عزم جدی نظام اسلامی در مبارزه با عوامل تخریب محیط زیست
- ۶۵ آرزوی بی‌نیاز شدن از سوزاندن فرآورده‌های نفتی
- ۶۵ وظایف قوای سه‌گانه در حفاظت از محیط زیست
- ۶۶ توجه به توسعه و سلامت محیط زیست در فهرست خدمات شوراها
- ۶۶ وظیفه‌ی مسئولان؛ کوتاه کردن دست مخربان محیط زیست
- ۶۷ ضرورت دانستن قدر درختان کهنسال
- ۶۷ اهمیت توسعه‌ی فضای سبز در مناطق محروم
- ۶۸ وظیفه‌ی مسئولان؛ قرار دادن مسئله‌ی محیط زیست در متن برنامه‌ها
- ۶۸ منابع طبیعی؛ ثروتی برای تمام نسلها
- ۶۸ ضرورت مراقبت از سوء استفاده‌چی‌ها در طرحهای عام‌المنفعه
- ۶۹ لزوم مراقبت از زمینهای درون شهری در مقابل سودجوها
- ۷۰ ایجاد فضای سبز در تهران برای تقویت ریه‌های آن
- ۷۰ نظام قهر حراستی و قضایی برای حفاظت از محیط زیست
- ۷۱ حفاظت از جنگل‌ها و مراتع؛ وظیفه‌ی دولت، قوه‌ی قضائیه، مجلس و شهرداریها
- ۷۲ دو نبار اول حفاظت از محیط زیست؛ قانون کارآمد و اراده‌ی قوی
- ۷۲ وظیفه‌ی هدایت قوا در استفاده‌ها برای حفاظت از فضای سبز شهرها و حریم شهرها
- ۷۳ مراقبت از موجودات در خطر از کارهای مهم
- ۷۳ حفظ و صیانت از گیاهان؛ وظیفه‌ی مسئولان
- ۷۳ ضرورت همت همه‌جانبه برای برخورد با پدیده‌ی ریزگردها
- ۷۴ وظیفه‌ی دولت و ملت؛ تلاش برای جلوگیری از دست‌درازی به فضاهای سبز
- ۷۴ ضرورت همگرایی دستگاه‌های مختلف در حفاظت از محیط زیست
- ۷۵ ضرورت پیگیری جدی توصیه‌ها در زمینه‌ی حفظ محیط زیست
- ۷۵ زمانبر بودن اصلاح آسیبهای محیط زیست
- ۷۶ لزوم پیشگیری از مشکلات زیست‌محیطی
- ۷۶ قابل علاج بودن آلودگی هوا در شهرهای بزرگ با همدلی و پیگیری
- ۷۷ سه عنصر هوا، آب و خاک
- ۷۷ الف) اهمیت شناخت عوامل آلاینده‌ی هوا
- ۷۸ ب) ضرورت جلوگیری از هدررفت آب
- ۷۹ ج) لزوم پیگیری طرحهای جلوگیری از فرسایش خاک
- ۷۹ اهمیت حفاظت از جنگلها و مراتع در برابر دست‌درازیها
- ۸۰ وظیفه‌ی مسئولان؛ برخورد قاطع با زمین‌خواری و کوه‌خواری
- ۸۱ لزوم جرم‌انگاشتن و تعقیب قضایی تخریب محیط زیست

- سه مرحله برای حفاظت از محیط زیست ..... ۸۲
- ضرورت اصلاح و نظارت رؤسای دستگاه‌ها بر اجرا برای حفظ محیط زیست ..... ۸۲
- اهمیت بیشتر فرهنگ‌سازی در زمینه‌ی حفظ محیط زیست ..... ۸۳
- نمونه‌هایی از تأثیر فرهنگ‌سازی در زمینه‌ی حفاظت از محیط زیست ..... ۸۳
- اهمیت درختکاری و مراقبت پسینی از نهالها ..... ۸۴
- تذکر نسبت به طمع برخی نهادها نسبت به زمینهای شمال شرق تهران ..... ۸۴
- ارتقای آموزش و پرورش؛ مؤثر در محیط زیست ..... ۸۵
- لزوم توجه به محیط زیست در طراحیهای صنعتی ..... ۸۶
- توصیه‌ی اعضای شورای شهر و روستا برای سالم‌سازی محیط زیست ..... ۸۶
- وظیفه‌ی مسئولان دولتی؛ بهره‌برداری صحیح و جلوگیری از سوءاستفاده از جنگل و دریا ..... ۸۷
- ضرورت صرفه‌جویی در آب از تولید تا مصرف و تا بازیافت ..... ۸۸
- الف) صیانت از سدها و شبکه‌های آبرسانی ..... ۸۹
- ب) زمینه‌سازی آب ناهشی صرف آب خانگی ..... ۸۹
- جبران مشکل کم‌آبی؛ با تدبیر و روحیه‌ی خستگی‌ناپذیر ..... ۸۹
- برطرف کردن مشکل آب و هوا؛ یک وظیفه‌ی همگانی ..... ۹۰
- آب و خاک یک ثروت است ..... ۹۱
- ضرورت توجه به حفظ طبیعت در مختصات «اسلامی» ..... ۹۱
- فصل پنجم: مسئولیت همگانی در حفظ محیط زیست ..... ۹۳
- حفظ محیط زیست؛ یک وظیفه‌ی قانونی ..... ۹۵
- حفظ محیط زیست؛ مانند حفظ خانه‌ی خودمان ..... ۹۶
- وظیفه‌ی همگانی؛ حفاظت از محیط زیست و مطالبه‌ی آن ..... ۹۶
- هفته‌ی منابع طبیعی؛ فرصتی برای اندیشیدن به اهمیت منابع طبیعی ..... ۹۶
- نگهداری و حفاظت از منابع طبیعی؛ وظیفه‌ی هر مسلمان ..... ۹۷
- لزوم برپایی نهضت فراگیر سرسبز نگاه داشتن کشور ..... ۹۷
- ضرورت حفاظت از محیط زیست با روحیه‌ی انقلابی و جهادی ..... ۹۸
- لزوم حفظ حریم جنگلها و کویرزدایی ..... ۹۸
- وظیفه‌ی مردم؛ افزودن بر فضای سبز ..... ۹۸
- مذمت مخربان محیط زیست ..... ۹۹
- درختکاری و حفظ محیط زیست؛ یک وظیفه‌ی اسلامی و انقلابی ..... ۹۹
- وظیفه‌ی همه‌ی مردم نسبت به حفظ محیط زیست ..... ۱۰۰
- لزوم استفاده از همه‌ی راهها برای مبارزه با تخریب طبیعت ..... ۱۰۱
- کافی نبودن توجه نظری به مسئله‌ی محیط زیست ..... ۱۰۱

- ۱۰۱..... اهمیت فعالیت فعالان فرهنگی و دینی برای حفاظت از محیط زیست
- ۱۰۲..... نقش فعالان فرهنگی و دینی در هوشیار کردن ملتها نسبت به محیط زیست
- ۱۰۲..... وظیفه‌ی همگانی حفاظت از محیط زیست بر اساس قانون اساسی
- ۱۰۲..... توصیه‌ای به جوانان برای داشتن اهتمام بیشتر به درختکاری
- ۱۰۳..... نقش مردم برای حفاظت از محیط زیست؛ مهمترین و مؤثرترین نقش
- ۱۰۳..... ضرورت نظارت مردم بر عملکرد دستگاه‌ها در حفظ محیط زیست
- ۱۰۵..... فصل ششم: پاسخ به سؤالات شرعی درباره‌ی احکام محیط زیست
- ۱۰۷..... هوا
- ۱۱۳..... زمین و گیاهان
- ۱۲۰..... حیوانات
- ۱۲۷..... ماهیها

